

СЕКЦІЯ 1
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ
SECTION 1
HISTORY OF UKRAINIAN ART IN THE GLOBAL CONTEXT

УДК 7.033.1(161.2) «653»

<https://doi.org/10.31652/978-617-UAWCS-2025.01>**Н.В. Бистрицька***КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені**Михайла Грушевського»**викладач кафедри мистецьких дисциплін**м. Бар***e-mail:** morozmaya@ukr.net

МИСТЕЦТВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЯК ВЗІРЕЦЬ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО
УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті розглядається мистецтво Київської Русі як фундамент середньовічного українського мистецтва. Аналізуються основні напрямки художньої культури цієї доби: архітектура, іконопис, фресковий живопис, книжкова мініатюра та декоративно-ужиткове мистецтво. Особлива увага приділяється впливу візантійських традицій, синтезу місцевих і східнохристиянських елементів та унікальним національним особливостям, які заклали основу розвитку українського мистецтва в подальші епохи.

Ключові слова: Київська Русь, середньовічне мистецтво, іконопис, архітектура, фрески, книжкова мініатюра, культура.

Abstract. The article examines the art of Kyivan Rus as the foundation of medieval Ukrainian art. The main directions of artistic culture of this era are analyzed: architecture, icon painting, fresco painting, book miniature and decorative and applied arts. Special attention is paid to the influence of Byzantine traditions, the synthesis of local and Eastern Christian elements and unique national features that laid the foundation for the development of Ukrainian art in subsequent eras.

Keywords: Kyivan Rus, medieval art, icon painting, architecture, frescoes, book miniature, culture.

Київська Русь (IX–XIII ст.) була одним із наймогутніших державних утворень середньовічної Європи, що не лише займало ключове геополітичне положення, але й стало осередком високої культури та мистецтва. Прийняття християнства у 988 році сприяло активному розвитку мистецьких традицій, які формувалися під впливом візантійської культури, але з часом набули самобутніх рис.

Мистецтво Київської Русі стало невід'ємною частиною української культурної спадщини, заклавши основи для подальшого розвитку архітектури, живопису, декоративного мистецтва та літератури. Ця доба характеризується синтезом духовних, естетичних та символічних принципів, що визначили унікальність середньовічного українського мистецтва.

Дослідження мистецтва Київської Русі привертало увагу багатьох науковців, які вивчали різні аспекти цього культурного феномену. Серед них виділяються такі дослідники:

Алімпій Печерський – видатний іконописець Київської Русі, чия творчість стала об'єктом дослідження багатьох мистецтвознавців. Його роботи відносять до київської школи іконопису.

Нестор Літописець – чернець Києво-Печерського монастиря, який у 1113 році уклав «Повість временних літ», найвизначніший історичний твір Київської Русі, що є неоціненним джерелом для вивчення культури та мистецтва того часу.

Сучасні дослідники Ю. Асєєв, Є. Белінський, С. Висоцький, Л. Корній, М. Грінченко та інші також активно вивчають мистецтво Київської Русі, аналізуючи архітектурні пам'ятки, такі як Десятинна церква, Софійський собор у Києві, Спаський собор у Чернігові та інші.

Ці та інші науковці зробили значний внесок у розуміння та популяризацію мистецтва Київської Русі як важливої складової середньовічної української культури.

Метою статті є дослідження мистецтва Київської Русі як взірця середньовічного українського мистецтва, аналіз його основних напрямків, особливостей, зв'язку з європейськими традиціями та вплив на подальший розвиток української культури.

Ставимо перед собою наступні завдання: охарактеризувати соціально-культурний контекст мистецтва Київської Русі та його вплив на формування національної художньої традиції; дослідити основні жанри мистецтва цієї доби, зокрема архітектуру, фресковий живопис, іконопис, книжкову мініатюру та декоративно-ужиткове мистецтво; проаналізувати вплив візантійських традицій на художню культуру Київської Русі; визначити вплив мистецтва Київської Русі на подальший розвиток українського середньовічного та барокового мистецтва.

Реалізація цих завдань дозволяє комплексно оцінити мистецьку спадщину Київської Русі та її місце в історії української та європейської культури.

Мистецтво Київської Русі – це складова частина світової культурної спадщини країни. Руські митці за короткий проміжок часу не тільки опанували найкращі світові мистецькі традиції, а й внесли чимало нового, власного у світову художню культуру, стали не лише її учнями, а й творцями. Це мистецтво розвивалось на основі художніх традицій давньоруського народу та його споконвічних навичок художньої творчості.

Значну роль у формуванні мистецтва Київської Русі відіграла давньослов'янська мистецька спадщина. Створені в період Київської Русі всі види мистецтва мали в основному релігійний характер. Радісне і піднесене почуття новонаверненого народу, що причастився до віри Христової, знайшло свій вияв у архітектурі та образотворчому мистецтві. Мистецтво Київської Русі розвивалося в загальному руслі середньовічної європейської культури і було нерозривно пов'язане з церквою і християнською вірою. У той же час слов'янські майстри мали свої стійкі, вікові традиції язичницького мистецтва. Тому, сприйнявши багато чого з Візантії, вони виробили самобутній, неповторний стиль і створили справжні шедеври архітектури, живопису, прикладного мистецтва.

Архітектура займає особливе місце серед культурних надбань Київської Русі.

Одним із найвизначніших зразків давньоруського зодчества є Софійський собор у Києві, будівництво якого почалося в 1037 році і тривало близько 5–7 років. У спорудженні взяли участь як візантійські майстри, так і місцеві зодчі. За задумом, цей храм мав уособлювати Дім Премудрості Божої, що водночас символізував вселенську християнську Церкву, Матір Божу та її небесну мудрість. Хоча архітектурною ідеєю Софія Київська нагадувала константинопольський храм, вона відрізнялася за своєю структурою. Якщо собор у Константинополі був базилікальною спорудою, розміщеною під одним великим куполом, то київський храм мав менші розміри та був зведений у формі хрестово-купольної споруди.

Софійський собор відігравав не лише релігійну роль, а й використовував ідею політичної та духовної самостійності Київської Русі, що відображало прагнення князя Ярослава Мудрого до об'єднання руських земель. Протягом століть собор зазнавав руйнування і відновлення, а його остання значна реконструкція відбулася за часів гетьмана Івана Мазепи, коли споруда набула рис козацького бароко – стиль, який домінував в українській архітектурі XVII ст [1, с. 116].

Однією з найцінніших мистецьких пам'яток Софійського собору є мозаїчне зображення Богоматері Оранти, яке дивом збереглося крізь віки. Його називають «Нерушимою стіною», і воно стало символом незламності української культури.

Попри назву, Київський Софійський собор не є точною копією свого константинопольського аналога, а стає самобутнім архітектурним шедевром. У першому вигляді він мав п'ятинефну хрестово-купольну конструкцію з трьох куполів, які символізували Христа та дванадцять апостолів. Усі п'ять нефів завершилися апсидами, а центральна апсида містила вівтар. Два великих менших купола сходінками піднялися до центрального купола, а навколо храму з трьох боків розташувалися галереї, створюючи гармонійну пірамідальну композицію.

Характерні риси давньоруської архітектури включають: багатокупольність, пірамідальну побудову, особливу техніку кладки, шоломоподібну форму куполів. Ці особливості стали основою для розвитку архітектурної школи Київської Русі й були використані під час спорудження храмів у Новгороді, Полоцьку та інших містах.

Станковий живопис, зокрема іконопис, був невід'ємною частиною оформлення культових споруд Київської Русі. Ікони вважалися втіленням моральної чистоти та духовного натхнення. До найвизначніших іконописних творів домонгольського періоду належать такі ікони, як «Спас Нерукотворний», «Велика Панагія», «Дмитро Солунський», «Ангел Золоті Власі», «Архангел Михаїл», «Володимирська Богоматір». Хоча ці твори створювалися в різні історичні періоди, їх об'єднує приналежність до візантійської художньої традиції. Відомості про майстрів цього часу є доволі обмеженими, проте серед визначних іконописців згадується Алімпій Печерський, який брав участь у створенні мозаїк та фресок Успенського собору Києво-Печерської лаври [2, с. 207].

Монументальний живопис Київської Русі представлений мозаїками та фресками, які відігравали важливу роль у сакральному мистецтві. Давньоруські майстри перейняли принципи розпису храмів у візантійських художників, проте перетворили власний стиль, що поєднував християнські традиції з язичницькими мотивами. Народна творчість вплинула на формування унікальних художніх прийомів, що згодом стали характерною рисою давньоруського мистецтва.

Важливою складовою мистецтва Київської Русі була духовна музика. Подібно до іконопису, вона підпорядковувалася суворим канонам. Єдиним ідеальним інструментом вважався людський голос, тому церковний спів виконувався а cappella, без інструментального супроводу. Разом із хоровим співом великого значення набуло мистецтво дзвонарства, яке досягло високого рівня майстерності та використовувалося під час богослужіння.

У Київській Русі широко розвивалася світська музика. Особливо популярними були героїчні пісні, що виконувалися під час урочистих подій, таких як повернення князя з походу чи його коронації.

Одним із важливих елементів розважальної культури були скоморохи – народні виконавці, які поєднували музику, спів, акробатику, танці та жонглювання. Їхня діяльність мала язичницьке коріння і зберігала зв'язок із давніми традиціями навіть після запровадження християнства. Скоморохи брали участь у народних гуляннях, весільних і похоронних обрядах, а також виконували роль оповідачів, розповідаючи казки та билини.

Високо цінувалася творчість співців, зокрема легендарного Бояна (XI–XII ст.), який складав героїчні пісні та супроводжував їх грою на гусях.

У побуті Київської Русі використовувалися численні музичні інструменти. Серед духових популярними були труби, флейти, сопілки, пищалі, роги, дерев'яні труби. Також використовували волинку, відому як козица. Щипкові інструменти включали гуслі. До групи ударних належали барабани, бубни, ложки, брязкальця та тріскачки [3, с. 167].

Важливу роль у мистецькому житті Київської Русі відігравало прикладне мистецтво, в якому відчувався сильний вплив язичницьких вірувань. Давньоруські ремісники досягли високого рівня майстерності у виготовленні виробів із металу, дерева, кістки та емалі.

Основними техніками художньої обробки металу були:

Скань – філігрань, виготовлення ювелірних виробів із тонкого дроту;

Зернь – нанесення на поверхню дрібних металевих зернят;

Чернь – контрастне покриття виробів, де рельєф залишався срібним, а потім фонювався спеціальною масою;

Фініфть – мистецтво обробки, яке використовувалося для створення декоративних прикрас і культових предметів.

Майстри Київської Русі творчо переосмислили різноманітні художні впливи, насамперед візантійські, що дозволило створити самобутню культуру, яка стала основою для подальшого розвитку мистецтва на українських землях та у східнослов'янських князівствах.